

Så frön för dina  
framtidsdrömmar

Gödsla med  
eget sparande

Sluta odla tidigt?  
Knepen för  
pension före 65.

# Odla din pension

Anna Björe





# Odling din pension

© Anna Björe 2015

Foto: Per Groth

Form: Anna Bergström

Tryckeri: Östertälje tryckeri

Omslagsbild: Stadsodlarna Anders Ericsson,  
Bodil Åsberg, Jon Holm och Anna Molin

I samarbete med **Minpension.se**

ISBN: 978-91-637-8752-2

# Livet på en pinne

**Säg att du har en späd äppelplanta som du vill ska gro och växa sig stark. Den behöver näringsrik jord, rätt mängd sol och rikligt med vatten för att växa. Lite gödning gör sedan att den tar sig extra bra. Precis så fungerar pensionen.**

Har du tur så har du valt precis rätt planta för den jordmån och de övriga förhållanden som råder i din trädgård. Då får plantan växtkraft och blir ett vackert äppelträd som ger riklig skörd när den tiden kommer – utan att du gör så mycket mer än planterar och vattnar den.

Detsamma gäller pensionen. Om du har ett heltidsjobb med hygglig lön, är beredd att jobba länge och en arbetsgivare som betalar in till din tjänstepension då behöver du inte bekymra dig för ekonomin som pensionär heller.

Men ibland kan det behövas mer – eller mindre – för att få den pensionärstillvaro som man vill ha. Om det handlar den här boken.

Hur du kan styra och påverka själv efter de förutsättningar som du har.

Och hur roligt det är när du ser den lilla plantan växa sig stark och ståtlig. Tillfredsställelsen när du till slut kan fästa hängmattan i äppelträdet och vila en stund efter middagen. Det är livet på en pinne.

För det är inte antingen eller – utan både och. Leva nu och leva sedan. Pensionen ger dig möjlighet till en härlig tillvaro när arbetslivet är över. Gör som när du har en trädgård eller en balkonglåda med växter. Så ett frö och låt det gro. Då får du den pension du vill ha.

**Anna Björe**

*Frilansjournalist med privatekonomi som specialområde och utbildad civilekonom*

## Varför en bok om pensioner och trädgårdsodling?

Jo, för att vi behöver tänka nytt och trädgård och pensioner har mycket gemensamt. En blomstrande trädgård kan behöva både kunskap, tålamod och planering. Men då brukar resultatet bli det du vill ha.

En trädgårdsdröm kan dessutom se väldigt olika ut beroende på vem du frågar.

Vi vet att pension ibland kan kännas avlägset och något som inte berör. För oss känns det därför viktigt att

hitta nya sätt att göra vägledningen kring pension så enkel att du vill veta mer.

Det är bakgrunden till denna bok. Med den hoppas vi avdramatisera pensionen och de olika känslor som kan uppstå kring den.

**Kristina Kamp**

*Pensionsekonom Minpension.se*







Mauritz Groth  
plockar bär.

## Innehåll

- 6. Låt drömmen styra
- 10. Grovskissa din plan
- 14. Påverka pensionen så här
- 20. Valen – och icke-valen
- 28. Familjeskydd
- 34. Byta land
- 38. Mer än pengar
- 42. Pensionssnyltarna
- 46. För företagare
- 54. Snart pensionär





– Pensionen är en fantastisk möjlighet att göra det du inte hunnit med förut, säger Kristina Kamp.

## Gödsla i rätt tid

Bäst fungerar gödsel tidigt på växtsäsongen. Att gödsla sent och för mycket kan rent av vara skadligt för naturen eftersom näringen inte tas upp av växterna och kan orsaka övergödning.



# Drömmarna ger växtkraft

**Innan du gör något annat – fundera på hur du vill leva som pensionär. Då vet du vart du ska sikta och får energi att nå målet.**

Pension är inget jobbigt, utan tvärtom en fantastisk möjlighet att få flera år av ledig tid och chans att förverkliga drömmar. Men då gäller det att våga drömma – och att ha en realistisk plan för hur drömmen ska bli verklighet.

– Fundera tidigt på hur din pensionärstillvaro ska se ut. Sätt rimliga mål. Då blir allt enklare och roligare, säger Kristina Kamp.

Hon är pensionsekonom på Minpension.se och vet en massa om pensioner. Hon har dessutom pluggat till agronom – lantbruksekonom alltså – och kan både ekonomi och odling. Därför tvekar hon inte att fatta grepen och ösa ur gödselstacken, som hon gör på bilden intill.

Hur mycket pension du får beror på mängden näring – eller gödsel – du ger den och hur du sedan skördar på ett klokt sätt. Då kan du maximera pensionen och även odlingarna.

Är din drömträdgård sparsam och enkel med bara växter som sköter sig själva? Eller vill du ha en villaträdgård med gräsmatta, blommor och några buskar? Kanske är den överdådiga mormorsträdgården med massor med fina rabatter, fruktträd och krattade trädgårdsgångar ditt ideal?

Drömmen avgör hur du ska gå till väga med din odling. Det finns inga rätt och fel, inte när du planerar för din pension heller. Du bestämmer hur du vill ha det.

Drömmer du om att gå i pension tidigt – du kan gå redan vid 61 år – även om pensionen blir låg? Eller vill du jobba länge och tjäna mycket? Då får du förstås högre pension eftersom allt det du tjänar i livet räknas. Läs mer om Medel Margit och hennes kompisar på nästa sida.



# Vem är du?

Hur vill du att din pension ska bli?  
Hur mycket pengar kommer du att behöva  
som pensionär och hur mycket energi vill  
du lägga på att nå det målet?  
Så här kan du göra.



## Bekväma Bengt

- Jag vill jobba så lite som möjligt.
- Jag har rätt dyra vanor.
- Jag vill fortsätta leva impulsivt när jag känner för det.

Börjar jobba rätt sent, vid 28, och slutar tidigt, vid 62.  
Tjänar 15 000 kronor i månaden på en 75-procentig  
tjänst. Med det arbetslivet blir pensionen 8 820 kronor.  
Att jobba längre, till 67, hjälper en del. Då blir  
pensionen 11 640 kronor i månaden före skatt.

**Gör så här:** Liten inkomst under livet medför liten  
pension. Du får se till att ha en rik partner, ärva en  
välbärgad släkting eller vinna på Lotto.

Eller så får du bita i det sura äpplet – jobba, tjäna  
pengar och spara. Det är grunden för en hygglig  
pension. Ska du få bostadstillägg så bör du helst  
separera från din rika fru.

## Medel Margit



- Jag tjänar som  
genomsnittet ungefär.
- Jag sparar i förväg om  
jag ska köpa något dyrt eller resa på semester.
- Jag vill kunna fortsätta resa och bo bekvämt som pensionär.

### Inkomster

Pension från 65 år,  
före skatt:

15 200 kr

Bostadstillägg:

1 100 kr

Summa inkomster:

12 100 kr efter skatt

### Utgifter

(enligt Konsumentverkets  
beräkningar)

Hyra: 6 000 kr

Mat: 1 660 kr

Hygien och tandvård: 500 kr

Kläder och skor: 600 kr

Fritid: 640 kr

Mobiltelefon: 230 kr

Förbrukningsvaror: 100 kr

Hemutrustning: 370 kr

Medier: 940 kr

Hemförsäkring: 120 kr

Summa utgifter: 11 160 kronor

**Kvar till övrigt: 940 kronor**

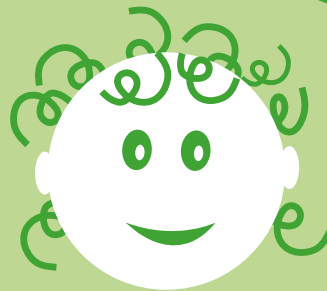
**Gör så här:** Tjänstepensionen är viktig för dig. I synnerhet  
om du är ganska ung i dag. Du kan placera en del av din  
tjänstepension själv och den delen kan få bra avkastning.  
Mer om avkastning kan du läsa på [sid 13 och 18](#).  
Sparar du själv, så kan du öka pensionen ytterligare.  
Det finns många fler sparvarianter utöver den avdragsgilla  
pensionsförsäkringen, som håller på att fasas ut för de  
flesta löntagare. Läs mer om det på [sid 13, 18 och 23](#).  
I den här gruppen finns många kvinnor. En hel del av dem  
har garantipension och bostadstillägg för att förbättra  
en låg pension. Pensionen kan vara ännu lägre än  
i exemplet – men då kan bostadstillägget bli högre.



## Högavlönade Henrietta

- Jag har hög inkomst och räknar med att ha det hela livet.
- Jag reser gärna – utan att behöva spara i förväg.
- Jag är van vid att bo bra.

Om du tjänar 48 000 kr i månaden och börjar jobba vid 28 år, så blir din pension vid 65 år 29 000 kr före skatt.



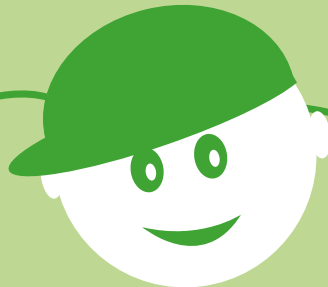
**Gör så här:** Du behöver framförallt se till att tjäna in till tjänstepensionen.

På inkomster på mer än 39 000 kronor i månaden får du inte mer allmän pension.

Du får däremot extra mycket tjänstepension när du har hög lön. Hög lön brukar betyda lång utbildning. Då är det viktigt att du kommer ut i arbetslivet fort när studierna är klara. Sedan spelar det förstås roll vad det blir för avkastning på de pengar du kan placera själv i premiepensionen och i tjänstepensionen.

Tjänstepensionspremien, som arbetsgivaren sätter in, är normalt 4,5 procent på lönen upp till 36 000 kronor i månaden. På lön över det sätts det in 30 procent av lönen. Så se till att ha tjänstepension om du har hög lön.

Eller spara själv – läs mer om det på [sid 13](#).



## Händig Hans


- Jag är van vid att inte ha så mycket att röra mig med.
- Jag har inga dyra vanor.
- Jag uppskattar det jag har och blir lycklig av det.

Böjar du jobba i egen firma vid 25 år och tjänar 25 000 kr i månaden före skatt utan tjänstepension, då blir din pension 13 700 kr vid 65 år.

**Gör så här:** Försök att få ihop en buffert för oförutsedda utgifter medan du fortfarande jobbar. Fundera på extraknäck – eller om du kan hyra ut ditt hus. Bostadstillägg och äldreförsörjningsstöd kan du få från 65 års ålder. Läs mer om hur du kan få mer pengar som pensionär på [sid 13](#), [16](#) och [framåt samt sid 57](#).

### Billiga drömmar

- Volontärbete
- Hämta barnbarnen på dagis
- Baka och laga mat
- Låna böcker på biblioteket
- Cykla och promenera i naturen, plocka svamp och bär
- Knytkalas med vännerna
- Använd bilpool om du behöver bil



Koloniträdgårdar  
har funnits i Sverige  
i över 100 år.

## Lönsamt att tänka framåt

Trädgårdsavfallet kan tas till  
vara, multna ner och bli till fin  
jord igen i komposten. Då spar  
du pengar när du slipper köpa  
ny jord och gödsel.

Gör så här: Samla gamla växt-  
rester, löv, små kvistar och jord.  
Lägg i en hög på marken eller  
i något annat som släpper in  
vatten och luft. Gräv runt ibland  
och se till att det inte blir för  
torrt. När det doftar gott och  
maskarna trivs är du på rätt väg.

**OBS! Lägg inte i matavfall**  
– det lockar skadedjur  
och kräver särskilda behållare.



# Planera din pension

Vissa har näringsrik jord, andra mest berg och sand. Väljer du växter efter dina förutsättningar så blir trädgården ändå ett paradiset. Med liknande planering, så är pensionen snart i hamn.

Du har större möjligheter att påverka din pension än du tror. Allra mest om du är ung, men även om du närmar dig pensionsåldern så kan du förbättra pensionen.

Det är aldrig för sent. Precis som det alltid går att snygga till en trädgård som fått förfalla.

Var vill du sätta tulpanerna, det japanska körsbärsträdet eller gräva potatislandet? Gör först en grovskiss, så du vet var du står i dag. Se även till att ha spade och kratta redo – om du behöver jobba mer, rensa ogräs och snygga till. Då blir trädgården och pensionen som du vill ha den.

- Gör en prognos på **Minpension.se**. Du ser vilka pensionspengar du redan har tjänat ihop och hur de är placerade. Hur mycket du fått ihop i inkomstpension, inklusive premiepension, och tjänstepension. Du kan också se ditt eventuella privata pensionssparande. Beloppen är före skatt. Räkna ut hur mycket du ska betala i skatt på **skatteverket.se** och se vad du får kvar i plånboken.

- Med prognosens hjälp kan du se hur pensionen förändras beroende på hur mycket du tjänar in och sparar till den och hur hög avkastning pengarna får. Här kan du laborera friskt.

- Prova i prognosverktyget – vad blir pensionen över tid? Testa med olika uttagstidpunkter och uttagsperioder. Se upp med att ta ut tjänstepension på för kort tid. Många lever längre än de tror.

- Gör en ordentlig budget för pensionärlivet – med höjd i siffrorna. Du ska leva på pengarna resten av livet och mycket kan hända på vägen. Du kan inte heller räkna med samma löneökningar för pensionen som du haft när du jobbat. Helst ska du ha lite över att lägga undan de första åren som pensionär.

## Skörden blir olika stor

Sex blivande pensionärer som alla tjänar 30 000 kr/mån kan få så här olika pensioner, kr/mån före skatt.

**7 500**  
**13 900**  
**16 400**  
**18 900**  
**21 600**  
**29 200**

Pluggat länge, bott utomlands något år, varit sjuk eller arbetslös. Kanske sparat mycket på egen hand men jobbat utan tjänstepension – allt det påverkar. Därför finns inget standardsvar på hur stor pensionen blir. Men gör du en prognos så har du ganska bra kläm på vad som väntar dig.

- Fundersam? Beställ tid hos kommunens budget- och skuldrådgivare. Där kan du få personlig hjälp.

# Pensionens olika delar

**Inkomstpension, premiepension, tjänstepension och eget sparande. Tillsammans påverkar de hur stor din slutliga pension blir. Precis som jorden, vattnet och solen påverkar växtkraften i din trädgård.**

## Jorden och solen

Den allmänna pensionen består av inkomstpension och premiepension. 16 procent av lönen sätts av till inkomstpensionen. Premiepensionen är 2,5 procent av lönen och den får du själv placera i fonder om du vill – annars placeras de åt dig. Läs mer om det på [sid 22 till 27](#).

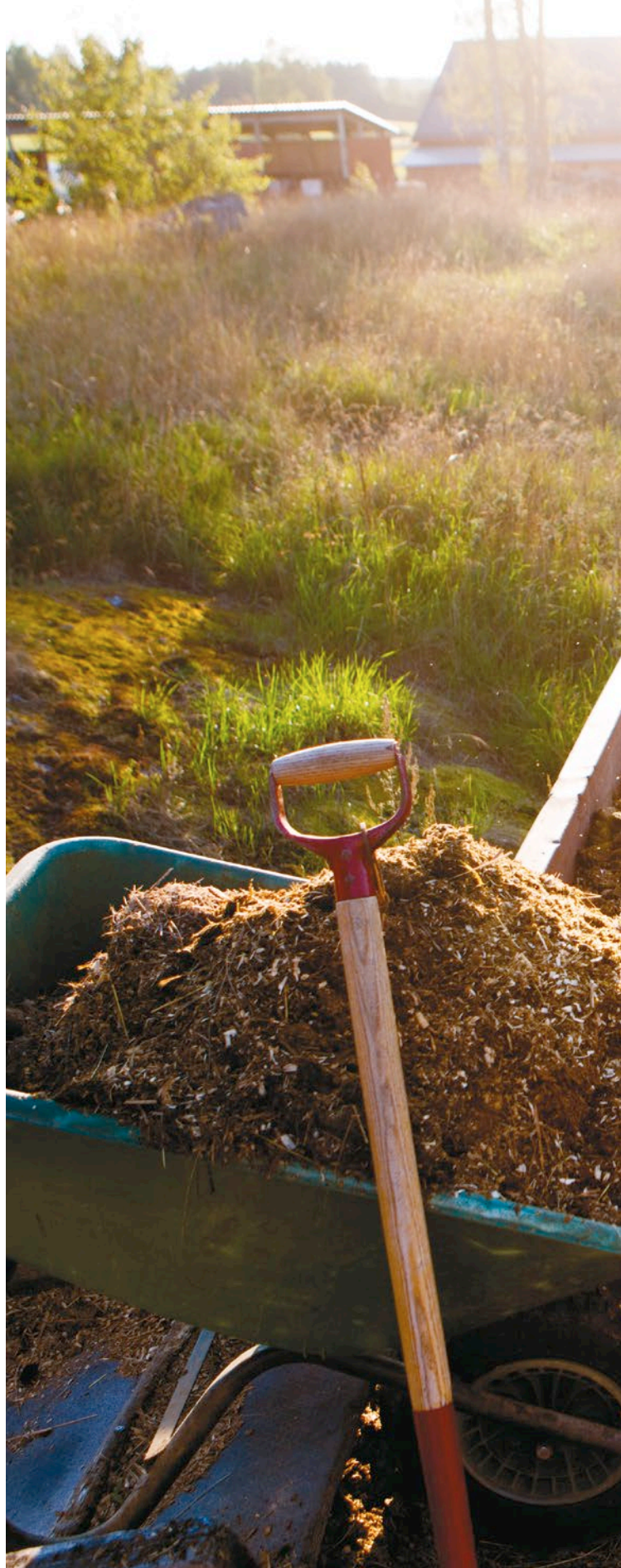
## Vattnet

Utöver det har nio av tio anställda en tjänstepension. Kallas ibland också avtalspension eftersom den, i de flesta fall, styrs av kollektivavtalen på arbetsmarknaden. På löner upp till 7,5 inkomstbasbelopp, cirka 36 000 kronor, är premien som arbetsgivaren betalar in 4,5 procent av lönen. På högre löner är premien 30 procent. Hela eller delar av pensionspremien, beroende på avtal, får du själv placera. Läs mer på [sid 27](#).

## Så mycket går till pensionen

Om du har en lön på 25 000 kr i månaden betalas så här mycket in till din pension varje år om du deklarerar din inkomst och har en tjänstepension.

Inkomstpension	44 640
Premiepension	6 975
Tjänstepension	13 500
Summa	65 155 kr/år





## Gödssel Eget sparande kan fungera som extra gödssel för pensionen.

### Spara direkt i aktier och fonder

- + Du kan fritt spara i aktier, fonder, obligationer och andra värdepapper. Vinster och förluster kan kvittas i deklarationen.
- Alltid risk med börser. Reavinstskatt, 30 procent, betalas på vinster. Du måste deklarera affärerna. Inte avdragsgillt.

### Spara i sparkostym

Vitsen med ISK, investeringssparkonto, och kapitalförsäkring är att du slipper betala kapitalvinstskatt, 30 procent, om du säljer aktier, fonder eller andra värdepapper med vinst. Du slipper deklarera affärerna, istället betalar du schablonskatt varje år på kapitalet – även när det går med förlust. Storleken på skatten räknas ut med statslåneräntan som bas. Lyckas du bra med placeringarna, så tjänar du på kostymen. Kapitalförsäkringen kan ha avgifter, så se upp.

### Spara på sparkonto

Är som maskrosor, vackra att se på och goda i sallad men gräsmattan kan bli hålig och ful när du vill ta bort dem. För räknar du bort inflationen så är det inte säkert att pengarna på växer. När räntan är låg kan du till och med få betala för att spara – i varje fall indirekt.

- + Enkelt och billigt att spara i. Kolla att sparkontot har insättningsgaranti, då är risken liten även om banken går i konkurs.
- Låg avkastning som kan bli lite högre om sparandet binds en tid. Du betalar skatt på räntan. Inte så bra för sparande på lång sikt eftersom ränta-på-ränta effekten blir liten. Det i sig kan vara en risk för väldigt låg pension.

### Avdragsgill pensionsförsäkring

Avdragsmöjligheten försvinner för löntagare inom kort. Företagare och löntagare utan tjänstepension har andra regler, läs mer om det på [sid 51](#).

- + Spara i aktier, fonder, obligationer och andra värdepapper utan att betala reavinstskatt. Skattefria uttag. Bra om du får god avkastning på sparandet. Du slipper deklarera aktie- och fondaffärerna. Tjänar du över gränsen för statlig skatt så kan avdragsmöjligheten löna sig, om du får betala lägre skatt på pensionen när du tar ut den.
- Du betalar en årlig skatt på hela kapitalet och den betalas även när värdet minskar. Förluster är inte avdragsgilla i deklarationen. Sparandet är låst tills du fyller 55 år.

## Spara med förstånd

Att spara är att avstå nu, för att ha mer pengar i framtiden. Kolla först vilken pension du kan räkna med. Är du nöjd med den, så kan det räcka med en vanlig sparbuffert som du kan ta av om du till exempel blir sjuk eller arbetslös.

Men även om du har jobbat heltid många år och din pensionsprognos ser bra ut kan det finnas anledning att spara. Du kan behöva en buffert om du inte orkar, kan eller vill jobba så långt upp i åren.

## Så här mycket blir det

Räkna med att få ut ungefär vad du sätter in i dag. Sparar du till exempel 500 kronor per månad i 20 år, så är kapitalet vid 65 års ålder 133 277 kronor. Då kan du få ut 1 222 kronor per månad i tio år. Utbetalningarna är omräknade till dagens penningvärde och den reala värdeutvecklingen är 2,1 procent per år.



# Jenny ser ljus på framtiden

**Jenny Sollfors sitter högt uppe i en traktor och harvar. Det är hennes första jobb som nybakad lantbrukarstudent.**

**– Jag flyttar dit jobben finns och det finns alltid jobb, säger hon.**

I våras gick hon ut Sala Naturbruksgymnasium och efter det tog hon sitt pick och pack och flyttade till Enköping. Jenny är en av flera anställda på en stor gård och hon stortrivs. Hon lär sig nytt, får umgås med djur och träffa människor. Den ena dagen är sällan den andra lik.

På gården odlas mycket – en hel del spannmål och vall. Köra balar och harva är sensommargöra och sedan blir det andra arbetsuppgifter.

På skolan fick hon lära sig att odla och vikten av att tänka framåt. Precis som man ska göra med pensionen.

– Vilken gröda man odlar i år påverkar vilken gröda man kan odla nästa år. Varje växtslag har olika näringsbehov och det ska man känna till och ta hänsyn till, säger hon.

Behövs det mer näring så går det att tillsätta gödning på åkrarna. Men ska man lyckas med spannmålsodling så ska helst alla förutsättningar vara på plats. Vädret är en viktig faktor som är omöjlig att påverka. Sol och väta, och även vädret året innan kan göra skillnad. Allt går hand i hand.





### Du är 19 år nu, hur ser du på framtiden?

– Jag skulle vilja åka utomlands och jobba på gård.  
USA eller kanske Australien, det vore roligt.

### Pensionen då, är det något du tänker på?

– Det är ju långt kvar men jag har den i åtanke. Jag vet att det jag gör nu påverkar min pension senare. Men de olika typerna av pension har jag inte tänkt på alls. Tjänstepensionen, till exempel, vet jag inte om jag tjänar in till nu.

## Kickstart för unga

Se till att du tjänar så mycket på sommarjobbet att du behöver betala skatt – mer än 19 000 på ett år. Då får du mer i framtida pensionsrätt än du betalar i skatt.

Studier ger pension. Ta ut bidragsdelen från CSN när du pluggar på högskolan. Den är pensionsgrundande. Ger cirka 7 000 kronor för heltidsstudier ett år.

Kolla lägsta ålder i tjänstepensionens olika avtal. Fråga på jobbet vilket som gäller dig.

### *Kommun och landsting*

– ingen lägsta ålder.

*Statliga jobb* – 23 år.

*Privata jobb* – 25 år.

## När barnen kommer

Spara tio procent av den lön du får ut efter skatt över tid. Det säger tumregeln, men det funkar inte alltid. Har du små barn kanske det inte finns pengar över att lägga på pensionen, utöver det som avsätts via lönen.

Föräldrapenning bidrar till pensionen medan barnbidrag och vårdnadsbidrag inte gör det.

Är du hemma längre än tretton månader kan inbetalningen till din tjänstepension upphöra.





# Öka din pension så här

Du kan ta olika vägar till din drömträdgård och ditt pensionsmål. Kanske måste du gödsla mer för att få den skörd du vill ha. Ju tidigare du börjar, desto enklare är det – men det är aldrig för sent.

## Arbeta länge och tjäna mer

Alla vita inkomster i livet räknas, i princip, till och med sommarjobbet. Tjänar du knappt 20 000 kronor eller mer på ett år, och får deklarerat, så betalar du väldigt lite skatt på de första tusenlapparna. Grundavdrag och jobbskatteavdrag gör att du tjänar på affären. Dessutom kan kollektivavtalet på arbetsplatsen, förutsatt att det finns ett sådant, ge dig tjänstepension även om du är ung och tjänar lite. Kommunals avtal, till exempel, har ingen lägre åldersgräns för intjänande till tjänstepensionen.

Vill du jobba länge ökar pensionen. Då fördelas uttaget av din pension på färre år och du fortsätter att tjäna in mer pengar till din pension. Förhöjda grundavdrag, jobbskatteavdrag och lägre sociala avgifter och egenavgifter gör dessutom att du tjänar extra mycket på att jobba efter 65 år. Räkna med ungefär 7 procent mer i pension per år som du arbetar längre än 65 år. Den allmänna pensionen kan tas ut från 61 år men du kan vänta hur länge du vill.

### Lägsta skatten

Det året du fyller 66 år får du dubbla jobbskatteavdrag på dina inkomster, vilket kan betyda tusenlappar i lägre skatt. Du betalar bara åtta procent skatt på inkomster upp till drygt 100 000 kronor på ett år. De sociala avgifterna för dig sänks och efter din 65-årsdag betalar dessutom arbetsgivaren, i normalfallet, inte in mer till din tjänstepension.

## Öka räntan

Den pension som du själv kan styra över – premiepension, tjänstepension och det eventuella privata pensionssparandet – får olika hög avkastning beroende på placering. Det kan du påverka själv. Läs mer om hur sparandet kan växa på [sid 13](#). Och glöm inte ränta-på-ränta effekten, på [nästa sida](#).

## Minska utgifterna

Amorterar du på lånen så minskar dina kostnader för räntan. Om pensionen inte blir så stor och du vill bo kvar i bostaden så är det ett sätt att sänka bostadskostnaderna. Du får dessutom mer pengar i handen om du vill sälja bostaden. Det behöver inte heller minska möjligheten att få bostadstillägg.

## Löneväxla

Men då bör du tjäna närmare 40 000 kronor per månad, annars förlorar du i allmän pension. Prata med din arbetsgivare. Vid löneväxling avstår du en del av lönen och pengarna förstärker istället din pension via en extra tjänstepension. Eftersom löneskatten på den pensionsförsäkringen är lägre än de sociala avgifterna får du ut mer i pensionssparande än den lön du avstått från. Skillnaden är 7 procent.

## Få pension av någon annan

Det går att ge bort premiepensionen, den del som du sparar till själv i den allmänna pensionen. Du ger bort pengarna du tjänar in i framtiden, inte de du redan har på ppm-kontot. Du måste vara gift eller registrerad partner. Du får betala 8 procent, eller 80 kronor per tusenlapp, som du ger bort.

## Försäkringar?

Avstå från försäkringsskydd som du inte behöver. Läs mer om det på [sid 32](#).

## Bo i Sverige

Garantipension kan den få som har bott i Sverige i 40 år som vuxen. Har du bott kortare tid, kan du få lägre garantipension. Bor du utomlands eller har gjort det? Läs mer om det på [sid 37](#).

## Bostadstillägg

Bostadstillägg för pensionärer är en viktig del av inkomsten för den som har låg pension och har fyllt 65 år. Du kan bo i egen fastighet, ha pengar på banken och även ha en pension på upp emot 13 000 kronor i månaden efter skatt och ändå vara berättigad till bostadstillägg. Ansökan görs hos Pensionsmyndigheten.

## Spara själv till pensionen.

Du kan spara på många olika sätt. Ju tidigare du börjar, desto större glädje har du av ränta-på-ränta effekten. Precis som i potatislandet. ►

## Den välsignade potatisen

Ränta-på-ränta är som att odla potatis. Därför är det så bra att börja spara i tid. Det första året sätter du en potatis. Från den plantan kanske du får fem nya potatisar. De fem får i sin tur fem potatisar och så vidare.

### Odla din egen plugg

- Förgro potatisarna innan du sätter dem i jorden – låt ligga framme några dagar så kommer skotten. Håll lite jord i en låda, så håller de spänsten bättre.
- Plantera i trädgårdslandet, en hink eller en sopsäck med jord. April-maj är lämplig tid beroende på var du bor. Gödslad lätt jord, gärna lite sand, brukar passa bra.
- Täck över potatisen med knappt en decimeter jord. När de första gröna skotten visar sig ska du kupa upp jord runt plantan, för att potatisen i jorden inte ska utsättas för solljus som gör den grön och oätlig. I hinken fyller du på jord i takt med att plantan växer.
- Ta upp när plantan slutar växa eller när den har blommat. Moderna sorter blommar inte alltid.

### 300 000 kronor mer

Åke är 25 år och har 20 000 kronor i månadslön. Varje år sätts det av 2,5 procent av lönen, 5580 kronor, till hans premiepension. Så här mycket blir det efter 40 år, när Åke är 65 år.

#### 4 procent ränta per år

- utan ränta på ränta **231 905 kr**
- med ränta på ränta **530 243 kr**
- Skillnad: **298 338 kr** mer med ränta-på-ränta

#### 2 procent ränta per år

- utan ränta på ränta **227 552 kr**
- med ränta på ränta **337 043 kr**
- Skillnad: **109 591 kr** mer med ränta-på-ränta

#### Ingen tillväxt alls

- 5580 kr gånger 40 år
- 223 200 kr**



# Har du råd att gå i tidig pension?

## Solsidan



- Du kan leva billigare. Inga arbetsresor, färre uteluncher, tid att leta billig el, telefoni och så vidare.
- Efter 65 år kan det gå att få garantipension och bostadstillägg. Se vad som gäller för dig på **pensionsmyndigheten.se**.
- Jobba och ta ut pension samtidigt, på hel- eller deltid, är möjligt. Har du bostadstillägg så är fribeloppet för förvärvsarbete 24 000 kronor per år. Läs mer om bostadstillägg på **pensionsmyndigheten.se** – många missar att ansöka om det.
- Egenföretagare kan, med nuvarande regler, tjäna på att ta ut pension vid 61 år och samtidigt jobba vidare, eftersom egenavgifterna sänks.
- Ta bort efterlevandeskydden på tjänstepension eller privat pensionssparande om de inte behövs. Skydden kostar och tar du bort dem får du högre pension. Men det är svårt att ändra tillbaka om du ångrar dig.
- Tjänstepensions- och privata pensionskapitalet som du inte ännu tagit ut fortsätter förränta sig.
- Utnyttja pensionärsrabatter.
- Ångra pensioneringen och stoppa pensionsuttagen går att göra med allmänna pensionen men inte tjänstepension och privat pensionsförsäkring.

## Skuggsidan



- Skatten är högre för pensioner som tas ut före det år du fyller 66. Jämför tabell 2 och 6 på **skatteverket.se**
- Pensionen blir lägre varje månad eftersom de pengar du har samlat in till din pension ska räcka flera år.
- Änkepension minskas om du börjar ta ut pensionen före 65 år.
- Har du sjukersättning kan du ta ut pensionen tidigare utan att sjukersättningen påverkas. Men har du bostadstillägg till din sjukersättning så reduceras det.
- Garantipensionen blir inte högre, om du får lägre pension på grund av att du tar ut den tidigare. Du kan dock få högre bostadstillägg i stället.
- Om du går tidigt men fortsätter jobba halvtid, kan du gå miste om a-kassa om du blir arbetslös.
- Pensioner stiger inte i samma takt som lön – minns det när du gör budget.

**Räkna med lägre pension om du slutar jobba tidigare. Se i prognosen på **Minpension.se**.**

# Odlare som gör skillnad

**Stadsodlarna i Västerås gör något här och nu för att öka hållbarheten i vårt samhälle. De vill att jorden ska leva länge. Mycket längre än tills de själva blir pensionärer.**

Det är bondens marknad på torget i Västerås och bara ett stenkast därifrån håller stadsodlarna till i en av "sina" odlingsmiljöer. Gräsmattan är grön, träden har hundratals år på nacken och mitt i alltihopa – granne med hukande röda trälängor – har de ställt upp pallkragar. De innehåller prov på vad man kan odla själv, mitt i stadsmiljön och på liten yta.

– Allt är ätbart, om man räknar med fröna från solrosorna, säger Anna Molin och pekar på de majestätiska solgula blommorna.

Malabarspenat, majs, jordärtskocka, kål av olika slag och aubergine är bara några av grönsakerna som de tagit med. Trots att de inte egentligen är några drivna odlare, utan glada amatörer, så har de lyckats bra.

– Man lär av misstagen och visst gör vi misstag, säger Bodil Åsberg och mumlar något knappt hörbart om pagen av egenodlade ingredienser som hon bakade på förmiddagen för att bjuda besökarna på. God, tycker alla andra, men hon är inte helt nöjd.

Hon och hennes kamrater är del av ett större nätverk där kommunen är en av aktörerna. Att få fler att odla och Västerås grönare är ambitionen. De jobbar i medvind, odling är inne.

– Folk engagerar sig och ställer upp. Vi trodde kanske att vi skulle få svårt att få hjälp med vattning i somras när det var så varmt, men det gick hur bra som helst.

När det gäller framtiden och pensionen så är de överens om att de vill gå sina egna vägar. Världen ska leva mycket längre än de själva och det vill de bidra till att den gör. Anders Ericsson, till exempel, vill ha en egen gård med självhushållning. Ta saken i egna händer, odla miljövänligt, inte vara beroende av andra.

Ska de spara i fonder så kan de etiska vara en variant. Jon Holm säger att han inte bara vill titta på pengarna och hur de växer, utan på vad de används till också.

– Men även om det står att fonder är etiska så vet man egentligen inte vilka av dem som verkligen lever upp till det, säger han.



## Miljömärkta fonder

Svanen ska ta fram kriterier för miljömärkning av aktiefonder. Det är nordiska miljömärkningsnämnden som beslutat att aktiefonder ska kunna miljömärkas. I premiepensionen finns det redan särskild märkning för fonder med miljö och etikprofil, M/E.





Anna Molin, Jon Holm, Bodil Åsberg och Anders Ericsson odlar på liten yta, mitt i stan.



# Välja själv – eller inte?

Alla är inte engagerade – vare sig det gäller jordens klimat eller den egna pensionen. Ändå är det smart att ha ett hum om hur båda fungerar. Då kan du göra klokare val i vardagen.

När det gäller pensionen kan du själv placera en del av pengarna eller låta andra göra det åt dig. Det ena behöver inte vara bättre än det andra. För fondsparare är vi alla så fort vi blir anställda och får vit lön. Då sparar vi i fonder till pensionen, fast vi inte alltid väljer dem aktivt eller ens tänker på dem.

Gör som i trädgården när du sparar till pensionen. Låt intresset styra. Då minskar

risken för att vakna upp till en öde trädgård. Istället kan du njuta av morgonkaffet i den prunkande bersån.

Börja med det automatiska sparandet som du har i premiepensionen och tjänstepensionen.

Där kan du välja fonder, [sid 23](#), eller traditionella försäkringar, [sid 27](#), att spara pengarna i. Eller så låter du bli att välja och då placeras pengarna åt dig.

## Hur gröna fingrar har du?

Inte intresserad alls? Lugn, det växer ändå i din trädgård. Fröer sprids med vind, insekter och fåglar. Plantor som etablerar sig själva i din trädgård växer många gånger väldigt bra. I premie- och tjänstepensionen placeras också dina pensionspengar åt dig, om du inte vill välja placering själv.

Premiepensionen läggs i en fondförsäkring fram tills du går i pension – AP7Såfa som är en generationsfond. Den anpassar risken i sparandet efter din ålder. Mycket aktier när du är ung, mindre när du blir gammal. Vid pensioneringen kan du flytta pengarna till en traditionell försäkring, om du vill.

I de fyra stora kollektivavtalen, där de flesta av oss har sin tjänstepension, läggs ickevärljarnas pengar i traditionella försäkringar. Bolaget som förvaltar pengarna blandar aktier, räntor, fastigheter med mera och du är garanterad att åtminstone få tillbaka de pengar du satt in. Ofta får du en extra ränta på pengarna.





# Fonder för växlande väder

**Gillar du förändringar och att prova nytt även om det inte alltid blir som du tänkt dig?**

**Fröpåsar med ettåriga blommor och grönsaker – fonder alltså – kan passa dig som är ombytlig.**

En fond är som en påse med frön. Välj sådana som passar dig och växterna du redan har i din trädgård. Ibland kan du dessutom behöva byta, beroende på väder och vind.

Fonder består av olika blandningar av aktier och andra värdepapper.

De följer utvecklingen på börsen och påverkas av både det ekonomiska och politiska klimatet. Ibland går värdet upp, ibland ner.

I fondförsäkringen väljer du själv vilka fonder du vill ha och kan byta när du vill, men skörderesultatet kan variera.

## Snabbväxande men känsliga aktiefonder

Består av många olika aktier i företag i eller utanför Sverige. Sammansättningen varierar beroende på typ av fond, precis som i fröpåsen. Hur fonden utvecklas och hur mycket dina sparpengar växer beror på aktiernas avkastning.

Globalfonder till exempel följer världens börser, Sverigefonder följer de svenska börsföretagen, branschfonder investerar i fastigheter, medicinbolag, teknikbolag och så vidare.

**Passar:** Du som vill att pengarna ska växa ordentligt på sikt och som kan leva med om de tappar i värde stundtals. Risken är hög – mer eller mindre beroende på typ av aktiefond. Är du ung kan du satsa på högre risk, och möjlighet till högre avkastning.

Med många sparår kvar gör dessutom ränta-på-ränta effekten att pengarna växer ännu mer. Blir du orolig om sparvärdet dyker så ska du inte spara i aktier eller aktiefonder.

## Regntåliga räntefonder

Innehåller räntepapper. Det är mindre risk att spara i dem än i aktiefonder. Avkastningen är låg men relativt säker.

**Passar:** Du som behöver pengarna snart, inom ett eller några år. Även du som blir orolig om sparvärdet går ner.

## Klarar snålblåsten gör blandfonder

Innehåller både aktier och räntepapper. Följer med börsen upp men fallet blir inte lika kraftigt vid en nedgång.

**Passar:** Du som är villig att ta en viss risk, men inte stor, för att få pensionspengarna att växa hyfsat.

## Exotiska och sköra tillväxtfonder

Placerar i länder runt om i världen som utvecklas snabbt. Där kan det vara turbulent. Avkastningen kan vara riktigt hög men också dyka rejält.

**Passar:** Du som har många år kvar tills pengarna ska tas ut och är beredd på att se över sparandet åtminstone någon gång per år. Lägg bara en liten del av pensionspotten här.

## Frön till extrapris – Indexfonder

Aktie- och räntefonder som följer ett index. Har ingen fondförvaltare och därför är avgifterna låga.

**Passar:** Du som vill pensionsspara billigt.

## Läs på påsen!

Fröpåsarna har information om när fröna ska planteras, om de ska skolas om och var någonstans de passar. Precis som fondernas fondfaktablad. Här finns uppgifter om risknivå, avgiften och om fonden har etik- eller miljöprofil.

# Olika hög risk

Vem sår tomatplanter i augusti? Och vem tror att solrosfröet växer jättefort i trädgårdens skuggigaste hörn?  
Sortera fonderna efter risknivå, så blir det lättare att välja.

## Hög risk

Ju högre risk, desto större svängningar både upp och ner kan det bli på ditt sparande. Fonderna kan vissna på en natt och det kan ta lång tid innan de repar sig.

- Tillväxtmarknadsfonder och branschfonder, till exempel råvarufonder

- Länderfonder, till exempel Sverige, Japan

- Regionala fonder, till exempel USA, Europa, Asien

- Globalfonder

- Generationsfonder

- Blandfonder som blandar räntor och aktier

- Räntefonder

## Låg risk

Här händer det inte så mycket med dina sparpengar. Är som växter som klarar kraftiga väderomslag utan att vissna.





## Avgifterna tär

När du sått dina frön är det viktigt att rensa bort allt ogräs som tar växtkraft – alla onödiga avgifter. För när du sparar i fonder betalar du en avgift till den som sköter fonden. Att betala en hög avgift varje år blir väldigt dyrt på sikt. Om du inte tänker byta fonder ofta så är det viktigt att hitta de billiga alternativen, till exempel det som kallas indexfonder. Välj därför fonder med låga avgifter. Annars blir din pension lägre.

## Lättodlat

– låg risk, brukar bli något även om du inte orkar bry dig så mycket

- Krasse
- Ringblomma
- Ärtor
- Solros
- Sallad
- Rädisor

## Medelsvårt

– kräver att du planterar inomhus och sedan skolar om, eller också fuskar du och köper färdigt på plantskolan, men det är ju dyrare

- Tomater
- Luktärt
- Aster
- Perennfrön

## Svårt

– kräver lite extra pyssel om det ska bli riktigt bra, känsliga för sjukdomar, glupska djur och skadeangrepp.

- Paprika
- Änglatrumpet

## Spara ditt eget frö

Ta vara på fröerna till nästa säsong. Du får du blommor som anpassat sig till din trädgård och är gratis. Samla in när de är torrt ute och fröna nästan faller av, se till att de torkar ordentligt och förvara sedan torrt och svalt till nästa säsong. Lätta fröer att spara: Krasse, ringblomma, luktärt, rosenkära, ärtor.

Drömmer du om ängsblommor på tomten? Ta med dig frön från promenaden och se vad som händer om du slänger ut dem i din trädgård.

# Traditionella försäkringar – pensionens perenner

Vill du bara välja en gång och sedan slippa tänka på det mer? Då kan en traditionell försäkring passa.

De kan liknas vid jättestora blandfonder. Livbolag förvaltar pengarna och allt spar-kapital, både ditt och andras, förvaltas kollektivt.

Du har en garanterad ränta, som du alltid får, samt en långsiktig återbärings-ränta. Den får du om avkastningen på kapitalet blir högre än den garanterade. Dina pensionspengar placeras i både aktier och räntebärande investeringar, men mixen skiljer sig åt mellan olika livbolag och därför är räntorna olika stora. Det finns regler som styr och Finansinspektionen övervakar så att reglerna följs.

**Passar:** Du som inte vill oroa dig för plötsliga nedgångar i sparvärdet. Du som vill ha en trygg placering när pensionen närmar sig, eller redan infunnit sig.

## Tåliga trotjänare

I trädgården finns trotjänare som blommor och ger frukt år efter år. Du slipper planera, men nackdelen är att det är svårt att ändra planteringarna i efterhand.

- Jättedaggkäpa
- Gullris
- Praktlysing
- Stjärnflocka
- Bergenia
- Daglilja
- Bärbuskar och lökar fungerar också bra för dig som inte vill så fröer varje år.





## Den osynliga pensionen

De allra flesta anställda har rätt till tjänstepension, som arbetsgivaren betalar in premierna till. En del av den kan du placera i fonder, om du vill, och annars läggs pengarna i en traditionell försäkring. Exakta utformningen av tjänstepensionen beror på vilket kollektivavtal du tillhör.

Den innehåller ålderspension, efterlevandeskydd och sjukförsäkring. Storleken på avsättningarna till pensionen beror på vilket avtalsområde du tillhör och hur mycket du tjänar. Du kan ha flera tjänstepensioner om du jobbat inom olika avtalsområden. Egenföretagare, studerande och arbetslösa får ingen tjänstepension.

### Det finns två typer av tjänstepension:

- Den förmånsbestämda garanterar en viss procentsats av slutlönen när du går i pension.
- I den premiebestämda sätter arbetsgivaren av en bestämd summa som baseras på din lön. Avkastningens storlek och avgifter som tas ut påverkar hur stor pensionen blir.

## Läs mer om din tjänstepension här

Privatanställda arbetare  
med Avtalspension SAF-LO

**fora.se**

Privatanställda tjänstemän med ITP  
**collectum.se**

Kommun- och landstingsanställda  
med KAP-KL, AKAP-KL

**pensionsvalet.se**

**valcentralen.se**

Statligt anställda med PA-03  
**spv.se**





Familjen Svantesson i egna skogen som familjen ägt sedan sex generationer tillbaka.  
Fr.v Anna-Karin, Emma, Gustaf, hunden Alba, Jessica, Vilhelm och Urban.



# ”Skogen är vår pensionsförsäkring”

**Tålmod är en förutsättning om du vill se skogen växa. Allt jobb nu, ger avkastning först längre fram. Det vet familjen Svantesson som ägt sin skog i flera generationer.**

Kvällssolen silar genom träden och ger ifrån sig sista värmen. Furorna är raka och välvuxna och bildar en vacker fond. Det doftar svagt av fuktig jord och mossor.

Familjen Svantesson har samlats för att vi ska ta en bild av dem. Annars är de inte ute i skogen tillsammans så ofta, trots att de bor nära varandra och med skogen runt hörnet. Precis som för de flesta andra tar jobb, skola och andra aktiviteter den mesta tiden i anspråk, i varje fall på vardagarna.

– Jag var med och planterade skogen här, berättar Anna-Karin Svantesson vars föräldrar ägde gården före henne och hennes man Gustaf.

Sedan några år tillbaka är det sonen Urban som driver skogsfastigheten – som sjätte generationen. Han och frun Jessica har barnen Emma, 9 år, och Vilhelm, 8 år, och så småningom kan det bli de som tar över gården och skogsbruket.

Urban jobbar till vardags med mark- och skogsförvaltning i Strängnäs kommun och har

kunskapen som krävs. För det är inte bara att rulla tummarna och tro att skogen sköter sig själv. Om tio-femton år är träden mogna för avverkning. Det är naturens gång och snart växer det upp nya träd i deras ställe.

– Det gäller att vårda och vara noggrann. Röja, gallra och plantera. Är det eländigt och tätt så får träden för lite ljus och växer dåligt. Men om man sköter skogen så att den blir ekonomiskt uthållig så blir den fin att vistas i också. Det går hand i hand, säger han.

Skogsjobbet sköter han på fritiden, det mesta kan han göra själv. Han ser det som en pensionsförsäkring, både tiden och pengarna som han investerar.

– Annars tänker jag inte så mycket på pensionen, måste jag erkänna. Men Jessica jobbar som förskollärare och hon har en egen privat pensionsförsäkring.

För hans föräldrar är pensionen verklighet sedan många år tillbaka. Mamma Anna-Karin har varit hemma under långa perioder med barnen och har därför låg pension. För pappa Gustaf är den högre. Han jobbade som säljare på ett österrikiskt stålföretag tills han var 66 år, nu har han hunnit fylla 80 år.

– Men jag hade förmånsbil från företaget i många år och det kom surt efter i form av lite lägre pension, säger han.











# Skydda dina efterlevande så här

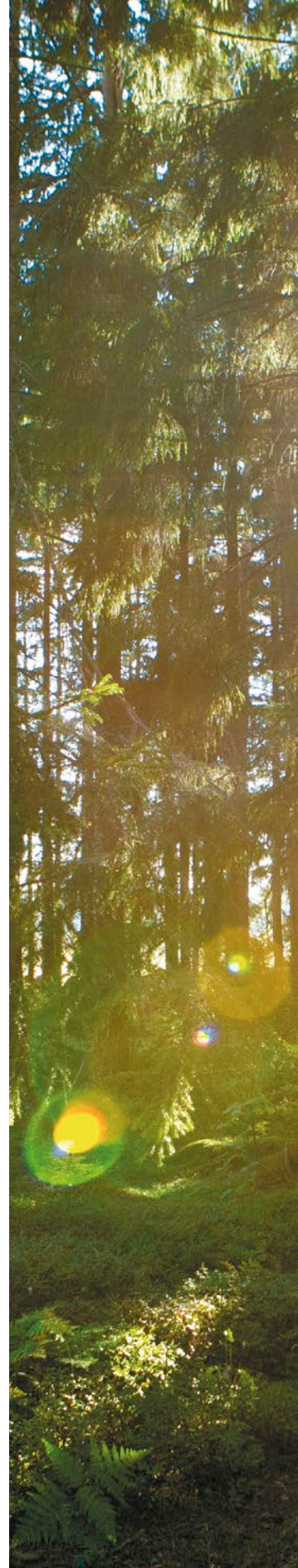
**Skogen är långlivad och går ofta i arv. En ekonomisk trygghet för de anhöriga. När det gäller pensionen så finns valbara efterlevandeskydd i vissa delar, men inte alla. Så här fungerar det.**

- Omställningspensionen från staten är vanligen 55 procent av din make eller makas antagna ålderspension under ett års tid. I premiepensionen kan du lägga till ett efterlevandeskydd när du börjar ta ut pensionen. Inkomstpensionen, däremot, tillfaller alla andra sparare när du dör.
- Tjänstegrupplivförsäkringen, TGL, från arbetet ger en klumpsumma på sex prisbasbelopp. Vem försäkringen kan betalas ut till styrs av kollektivavtalet.
- Vissa kollektivavtal ger rätt till familjepension och till de premiebestämda tjänstepensionerna finns också familjeskydd och/eller återbetalningsskydd som är valbara och kostar extra. Här är avtalen mer fria vad gäller efterlevande.
- Grupplivförsäkring, individuell livförsäkring och bolåneskydd går att teckna privat. Det går också att köpa till efterlevandeskydd till både privat pensionsförsäkring och kapitalförsäkring.
- Det kan finnas fortsättningsförsäkringar för pensionärer, till exempel för TGL. Livförsäkringar efter 65 år är annars väldigt dyra. Ni kan istället behöva spara pengar för att klara er om en blir ensam.
- Egenföretagare bör teckna ordentligt med egna försäkringar. Som företagare är du inte automatiskt skyddad så som anställda är. Ta hjälp av någon kunnig.
- Sambor kan gifta sig, registrera partnerskap eller skaffa eget efterlevandeskydd. Sambor ärver ju inte varandra. Sambor med barn från tidigare förhållanden kan behöva både gifta sig och skriva testamente för att skydda varandra.

## Vad kostar det?

Efterlevandeskydd kostar olika mycket, beroende på typ av skydd. Men räkna med att 5 till 10 procent av pensionen äts upp när det gäller tjänstepensionen. Hör med den som förvaltar dina pensionspengar.

På [konsumenternas.se](https://www.konsumenternas.se) står det om olika efterlevandeskydd och hur pensionskapitalet påverkas av dem.







## Konservera för framtiden

Så här mjölksyrar du din skörd:

- Använd 1,5 kilo vitkål, palstrenacka, kålrot eller lök i små bitar. Blanda som du vill, krydda med senapsfrö eller pepparrot. På våren kan du blanda i almens gröna frön. 1 msk salt.
- Tvätta händer och kärl noga. Hygien är viktigt för bra resultat.
- Riv och hacka grönsakerna fint. Pressa ut vätskan så gott det går. Lägg dem tillsammans med saltet i en bunke och låt saltet dra ut lite vätska.
- Varva grönsakerna i en kruk och häll på lätt saltat vatten över grönsakskanten. Spara lite luft under locket. Sätt burken mörkt i rumstemperatur. Öppna locket någon gång per dag för att lätta på trycket. Det ska bubbla och lukta gott. Fyll på med mer saltat vatten om det behövs.
- Det går att smaka redan efter ett par dagar. Ställ in i kylskåp efter en vecka.



# Familjen bytte klimatzon

**För familjen Ibrahim är Sverige hemma sedan 13 år tillbaka. Skillnaderna med forna hemlandet är stora. Inte minst när det gäller försörjningen på äldre dagar.**



**Hela familjen samlad en vårdag, när körsbärsträden blommar i Sverige. I deras hemland är klimatet annorlunda – sommaren blir riktigt het. Fr.v Cuwan, Derya, Kajin, Sewsen, Darin, Befrin samt grannen Meryam.**

Nytt land, nya vanor, nya regler. Att flytta till Sverige från Mellanöstern är ett stort steg. För Kajin Abdal, hennes mamma Sewsen Ibrahim och alla syskonen har förändringen gått bra. De bor i villa i Eskilstuna och längtar inte tillbaka. För barnen är Sverige mer hemma än det forna hemlandet, eftersom de bott en större del av sina liv här.

– Men efter att min pappa dog i en bilolycka här i Sverige år 2007, så ville mamma åka hem igen. Det var jobbigt för alla då. Men nu trivs vi, säger Kajin.

Hon jobbar som personlig assistent och flera av hennes syskon arbetar också. Det gör att familjen klarar ekonomin. Mamma Sewsen har varit sjuk och jobbar deltid. Tidigare var hon sömmerska och hon funderar på att ta upp det igen.

Hur det blir på äldre dagar är inget de tänker på särskilt ofta. Men Kajin sparar extra till sin pension och eftersom hon jobbar, så tjänar hon in till både allmän pension och tjänstepension.

– Jag vet ju inte vad jag gör när jag blir gammal, men jag sparar så jag har lite extra pengar, säger hon.

Hennes mamma har många år kvar till pension och hon kan, enligt nuvarande regler, få garantipension. Detsamma gäller goda vännen och grannen Meryam. Hon berättar att när hon fick betalt för ett jobb i Sverige för första gången, så grät hon.

– Jag hade aldrig tjänat egna pengar förut eller ens haft egna pengar. I Kurdistan skulle flickor och kvinnor sköta hemmet, männen arbetade. Men det börjar förändras nu, säger hon.





Kajin vattnar  
mamma Sewsens  
grönsaksplanteringar.

Numera får flickor utbilda sig – tidigare slutade de skolan efter femte klass – och familjen har bekanta vars 20-åriga dotter är polis. Det hade varit otänkbart för tjugo år sedan. Men något pensionssystem liknande det svenska finns inte. I familjerna får de ta hand om varandra, de yngre hjälper de äldre.

– Min mormor bor hos en av mina morbröder. Men nu har hans fru lite svårt att acceptera sin svärmor och då blir det problem, säger Kajin.

Men om man saknar släktingar eller annan hjälp, vad händer då?

– Då får man leva på gatan.

Till sommaren brukar familjen åka tillbaka och hälsa på släkten. Efter fastan, ramadan, i juli firar de jul. Det är visserligen oroligt i området men de reser via Turkiet, och det brukar gå bra.

**Tror du att du kommer att flytta tillbaka dit igen i framtiden?**

– Nej, det tror jag inte. Sverige är hemma för mig, säger Kajin.

## Vänj växterna gradvis vid flytten

Många av växterna i våra trädgårdar kommer från andra länder. Alla gillar inte riktigt vårt klimat. Våren och hösten kan vara rysare. Ett växthus är drömmen – men det finns andra sätt.

- Petflaskor på ömtåliga plantor skyddar bra. Klipp bort botten.
- En gammal låda och ett fönster, eller hård plast, som lock funkalar som enkel drivbänk.
- Fiberduk kan klippas i olika storlekar och fungerar även för blomlådor. Bra även mot ogräs.
- Härda sommarblommorna du drivit upp eller köpt genom att bara ta ut dem några timmar om dagen från början.





# Jobb utomlands påverkar pensionen

## Betala skatt i Sverige

När arbetsgivaren betalar in sociala avgifter i Sverige så tjänar du in till den allmänna pensionen här. Arbetar du i utlandet så kan du istället tjäna in pension i det landet. Ta därför reda på reglerna som gäller i det land där du jobbar.

Är du utsänd av ett företag som betalar skatt i Sverige så tjänar du in till din svenska allmänna pension ändå, under en tid. Däremot är det inte säkert att du automatiskt har kvar din svenska tjänstepension. Är du anställd av ett dotterbolag, till exempel, så kan du förlora tjänstepensionen. Prata med arbetsgivaren om det och begär eventuellt kompensation.

För den som får låg eller ingen inkomst- och premiepension så finns garantipensionen. För att få full garantipension ska du ha bott i Sverige i minst 40 år som vuxen. Om du bott utomlands länge, kan din garantipension alltså vara lägre än om du bott i Sverige hela livet. Får du pension från ett annat land räknas den in i din totala pension när garantipensionen sedan räknas fram.

## Pensionen är flyttbar

Om du har tjänat in svensk pension, så kan du ta med dig den utomlands. Du behöver alltså inte bo i Sverige för att få ut din pension. Garantipensionen är undantaget. Den kan du flytta med dig inom EU/EES området. Flyttar du till andra länder får du ingen garantipension. Om det är lägre skatt på pensioner i landet som du flyttar till, så är det den lägre skatten som du ska betala. Du kan alltså tjäna ekonomiskt på flytten i vissa fall. Men då måste du flytta permanent och kapa banden till Sverige. Du får hälsa på här, men inte bo här i längre perioder.

## Hjälp vid låg pension

Om du inte har haft möjlighet att tjäna in till tillräckligt med pension i något av länderna du bott i kan pensionen bli väldigt låg. För att få full garantipension i Sverige måste du ha bott här 40 år som vuxen, annars minskar den pensionen.

Äldreförsörjningsstöd är ett stöd för dig med väldigt låg pension. När du ansöker om bostadstillägg hos Pensionsmyndigheten prövas samtidigt om din pension är så låg att du är berättigad till extra pengar utöver bostadstillägget.



Glädjen i jobbet betyder mycket för Emma Karp.



# Livet har andra värden än bara pengar

**Hon använder sig av strutsmetoden och öppnar inga brev som kommer. – Men egentligen tänker jag på pensionen och hur det ska bli nästan varje dag, säger Emma Karp.**

Hon är konstnären som är känd för sina vackra äppelinstallationer i Kivik. Hon har aldrig varit anställd och först nu, i 50-årsåldern, har hon inkomster som motsvarar en lagerarbeters. Pensionen blir därefter, det blir inte mycket pengar, konstaterar hon. Men hon är glad och trivs med sitt jobb, det är huvudsaken för henne.

– När man är ung tror man att man är odödlig. Men tiden går fort efter 50. Jag försöker sätta av pengar till pensionen och amortera på huset och Gud give att vi håller ihop, min man och jag.

Men hon gör något roligt och det finns inget slutdatum på hennes jobb. Hon fortsätter så länge hon orkar, fast kanske i mindre omfattning än i dag.

– De stora installationerna med äpplen och potatis är tunga och kräver att man orkar fysiskt. Jag har varit mycket sjuk och naturen har bokstavligen hjälpt mig att läka. Jag är lycklig och tacksam över att jag är frisk och stark idag. Örter läker och det finns en vila i att titta på växter.

Livets kretslopp med blomning, frösättning, visnande, förmultnande och återkomst har hon ständigt med i sin konst.

– Jag vill vara naturens röst och berätta den berättelsen. Vårt liv har också olika faser som vi måste förhålla oss till, anpassa oss. Allt kommer inte att vara likadant hela livet. Men det finns ett hopp även i jordens vilande när det är snö och kallt.

– Jag tycker att tacksamheten och ödmjukheten är viktiga känslor. Det går att vara tacksam för det man har. Att vara bitter och känna sig fattig avgränsar livet och gör inget bättre. Att vara tacksam ger god energi som gör att det kommer mer energi och man orkar. Kanske är det skillnaden som gör att man jobbar lite till. Och det finns så mycket i livet som ger glädje utan att kosta en massa pengar. En fröpåse kostar nästan ingenting.



## Långlivade fruktbärare

Att plantera äppelträd är att tro på framtiden. Träden kan leva och ge frukt i 50 år.

- Frukt smakar olika – välj ett äpple du gillar och som passar där du bor.

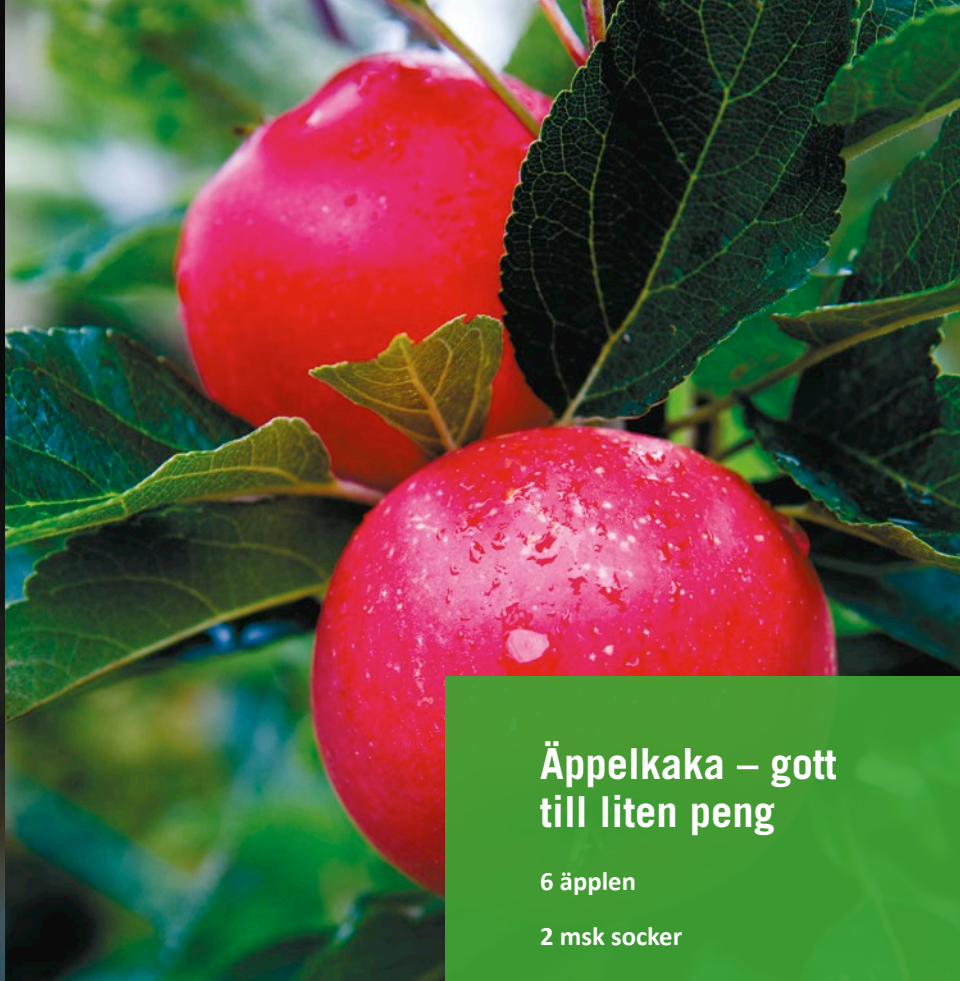
- Bor du ensligt utan andra fruktträd i närheten kan du behöva flera äppelträd för att du ska få frukt.

- Träd växer – räkna med tio meter fri yta. Soligt och vindskyddat är bäst.

Gör så här: Gräv en djup och bred grop så att rötterna får plats. Jorden ska helst vara väl-dränerad och mullrik. Lämna lite av rothalsen ovan jord och gräv upp en liten kulle där trädet står. Rensa bort gräs runt unga trädstammar. Vänta med att beskära ditt träd minst en växtsäsong.







## Äppelkaka – gott till liten peng

6 äpplen

2 msk socker

ev. 0,5 tsk kanel

100 gram smör eller margarin

2 msk socker

1 dl vetemjöl

1 dl grahamsmjöl

Sätt ugnen på 200 grader.  
Kärna ur äpplena och lägg dem i en smord pajform.  
Hacka smöret och lägg alla ingredienser i en plastpåse och mosa ihop det. Strö över den smuliga degen över frukten.

Grädda i mitten på ugnen  
20-30 minuter tills pajen fått en ljusbrun färg. Servera med glass eller grädde.

Kostnad per portion  
cirka 6 kronor.

# Se upp för skadeangreppen

**Ibland växer det inte som det ska och skadeinsekter ställer till problem.  
Så här skrämmer du bort snyltbagarna som tär på din pension.**

## Tjänat in lite till pensionen

Då kan du jobba kvar längre som kompensation.  
Du kan även ta ut garantipension från 65, fast du fortsätter att jobba. De pengarna kan du inte ta ut i efterhand. Ansök om bostadstillägg till pensionärer.  
Mer info hos Pensionsmyndigheten.

## Inte haft tjänstepension

Tjänstepensionen kan vara 20 procent av din pension, har du höga inkomster halva pensionen och mer.  
Se därför till att ha tjänstepension där du jobbar nu.  
Utan tjänstepension får du spara extra eller vara beredd på att jobba längre än du kanske hade tänkt.

## Jobbat svart

Svartjobb har många nackdelar och ger ingen pension.  
Många år med svarta inkomster kan vara förödande.  
Förhoppningsvis har du sparat en slant själv. Kan du sedan jobba, betala skatt och har en arbetsgivare som betalar in tjänstepension så kanske skadan inte blir så stor.  
Du kan även jobba längre och spara extra.

## Dålig avkastning

Betalar du onödigt höga avgifter? Flytta till billigare alternativ eller till indexfonder.  
Sparar du med för hög risk? Om du hoppas på rekordtillväxt kan det sluta riktigt illa. Som att slänga på höns gödsel på späda plantor för att de ska växa i rekordfart. Satsa inte högt om du inte har koll på vad du gör. Välj lite bredare fonder eller förvalsalternativen.  
Sparar du med för låg risk? Att inte vattna alls ger

ingen blomstrande trädgård. Att ha det långsiktiga sparandet på bankkonto eller i räntefonder kan innebära låg pension. Du behöver inte välja sparande, utan kan med gott samvete ha kvar förvalsalternativen.

## Onödigt hög skatt

Tar du ut pension tidigt betalar du hög skatt på pengarna. Arbetar du längre så blir skatten låg. Inkomstskatten förändras det år du fyller 66 år. Tar du ut pension och fortsätter att jobba kan du tjäna så mycket att du måste betala extra statlig skatt. Kolla med Skatteverket vilka skattenivåer som gäller för dig. Vill du ta ut pension tidigt, kan du ta ut en mindre del och komplettera med sparande. Skatten för sparande har inga åldersgränser.

## Sjukdom

Du betalar skatt och tjänar in till den allmänna pensionen även som sjukskriven. Tjänstepensionen har också skydd vid sjukdom. Men det blir inte lika mycket som om du jobbat. Löneutvecklingen brukar inte heller bli bra.  
Ha därför eget pensionssparande.

## Arbetslöshet

Kortare arbetslöshet påverkar inte pensionen så mycket. A-kassan ger pengar till den allmänna pensionen. Men du får ingen tjänstepension. Du har rätt till a-kassa fram till 65 års ålder. Tar du ut din pension istället, får du lägre pension livet ut jämfört med om du haft kvar a-kassan. Tar du ut pensionen, eller delar, och fortsätter arbeta så sjunker a-kassan eller uteblir om du blir arbetslös.



## Studier

Många pluggar länge, och färre år med lön ger lägre pension. Det kan behövas 40 års jobb för att få en bra pension.

Studiebidraget på högskola ger pension. Du kan jobba extra på loven och få mer pension den vägen. Pensionspengarna har dessutom många år på sig att växa. Jobba längre upp i åren kan kompensera. Studier som ger jobb med högre lön är bra.

## Barnledighet

I den allmänna pensionen och i tjänstepensionen finns en del skydd för den som är hemma med barnen. Men att vara hemma länge utan ersättning eller jobba halvtid i många år får konsekvenser.

Jobba längre upp i åren hjälper.

Föräldrapenning bidrar till pensionen. Barnbidrag och vårdnadsbidrag gör det inte.

I många tjänstepensioner upphör inbetalningen till din tjänstepension om du är hemma mer än 13 månader. Kolla på jobbet vad som gäller för dig. Är det länge sedan barnen var små kan det vara gamla avtal som gäller för dig.

## Få år i Sverige

Har du inte deklarerat din inkomst i Sverige så har du inte tjänat in till din pension. Du kan ansöka om äldreförsörjningsstöd. Kravet är att du fyllt 65 år och att du tagit ut all pension, även den du kan ha från andra länder. Ansökan görs hos Pensionsmyndigheten.

## Änka med änkepension

Om du vill ta ut pension före 65 års ålder så undvik att ta ut den allmänna pensionen. Det minskar din änkepension. Ta ut annan pension först. Vänta med den allmänna pensionen tills du fyller 65. Då trappas änkepensionen av ändå.

## Hög lön men flera jobb

Tjänar du över 40 000 kronor i månaden men har flera arbetsgivare så får du inte den extra tjänstepensionsinbetalning som ges till högavlönade. Då måste pengarna tjänas in på ett och samma ställe.

Jobba på ett ställe eller förhandla fram bättre villkor hos dina arbetsgivare.

## Dyra efterlevandeskydd

En tjänstepension kan ärvas – återbetalningsskydd – och det är valbart. Men det minskar din egen pension. Samma sak gäller familjeskydd som är en slags försäkring för samma sak.

Vill du att dina nära ska arva dina pengar eller att du får högre pension? Hör hur mycket högre pension du får om du tar bort efterlevandeskydden. Arbetsgivaren vet vem du ska fråga.

Men tar du bort skydden kan du inte lägga tillbaka dem utan hälsoprövning.

## Ditt företag har inte betalat så mycket skatt

Då blir pensionen låg. Försök att betala mer skatt i framtiden och tänk på att om du jobbar länge, så kan pensionen bli högre varje månad.

Här är det en fördel att ta ut den allmänna pensionen tidigt och fortsätta att jobba. Tar du ut hela pensionen och börjar med det i samband med ett årsskifte får du lägre sociala avgifter. Läs mer på [sid 51](#).

## Tidig pension

Sugen på att nalla av skörden innan den är mogen? Då kan äppelkartan vara beska och tillväxten bli usel. Att gå i pension tidigt brukar betyda att den blir väldigt låg. Är du less på jobbet? Hör om det går att ta tjänstledigt ett slag – kanske kan du ta ut lite allmän pension under tiden. Kanske kan du gå ner i tid istället för att sluta helt. Och kanske, kanske kan du byta jobb.





## Miljövänlig bekämpning

- Kokande vatten – bra på stenplattor och grusgångar.
- Såpvatten. 0,5 dl såpa till 1 liter vatten. Tar bort bladlöss. Spruta tre-fyra dagar i sträck.
- Kallt vatten från vattenslangen, gärna högt tryck. Kan få bort skadeinsekter. Upprepa behandlingen.
- Täckodla, med gräsklipp eller svarta soppåsar. Skyddar trädgårdslandet mot ogräs. Inget för ärtor och bönor, vars rötter hämtar näring från luften.
- Kalk, sågspån och krossade kastanjer runt plantorna kan förhindra angrepp av mördarsniglar.
- Plocka bort för hand – en effektiv men tålamods-krävande metod som hjälper mot det mesta.





Den stora skogsbranden  
i Västmanland år 2014  
satte svårläkta spår.



# Skördedags i växthuset

**Tomaterna lyser röda som guld – och smakar gudomligt. Så där sött som bara hemmaodlade gör. Men de här är inte odlade på egna balkongen utan i stora växthus på Ostra Gård.**

Rad efter rad med plantor sträcker sig girigt mot ljuset i glastaket. Mellan dem går Sten Hellmark med en vagn och plockar dagens skörd. Numera är det i huvudsak grönsaksodling som han och hans hustru Birgitta lever av. Förutom tomater så odlar de gurka och paprika och håller höns. De gör egna inläggningar och kokar chutney, marmelader och chilisås – så lyckosamt att de till och med vunnit en silvermedalj i SM i Mathantverk.

I många år drev de ett traditionellt lantbruk, med allt vad det innebär, men nu är det småskalig och giftfri grönsaksodling – om än inte KRAV fullt ut – som gäller. De använder nyttodjur mot ohyra, värmer växthuset med pellets och de frigående hönsen får vegetabiliskt foder utan fisk- eller köttmjöl. Varje morgon när butiken öppnar strömmar kunderna till.

– Det finns ingen lönsamhet i att sälja till grossister, så vi säljer direkt till konsument. Nu är odlingarna lagom stora för oss, vi kan vara delaktiga i allt. Det som förut var vår hobby har blivit vårt yrke, säger Sten Hellmark.

När vi hälsar på skiner solen, det är ljummet i luften fast hösten försiktigt knackar på dörren och tomaterna trängs i plockkorgarna. Ännu någon tid skördas de innan växthuset städas ur och odlingen ligger i träda fram till i januari. Under vintern byts växtbäddarna ut, nya frön sås och så småningom får tusentals nya späda plantor liv.

Sten Hellmark tycker att jobbet är perfekt, även om det ibland är väldigt mycket att göra och svårt att hinna med. Därför har de också hjälp av några anställda.

Pensionen då? Jo, den har han och Birgitta koll på. Den allmänna pensionen blir inte hög men de har sett om sitt hus på andra sätt.

– Vi är skuldfria och har värden i både gården och i några andra fastigheter som vi har köpt. Ett skogskifte i Jämtland och så vår sommarstuga nära Mälaren. De är våra pensionsförsäkringar. De vanliga pensionsförsäkringarna som vi betalade in till förut ger jag inte så mycket för. De har inte gått något vidare, förutom allemansfonderna som utvecklats bra.

Hans bästa tips till andra som är egna företagare är att ha goda relationer med banken och se till att amortera av lånen i god takt.

– Vi har haft otur och råkat ut för flera olyckor som kostat oss mycket, en brand bland annat. Om banken inte hade hjälpt oss då, då hade vi inte varit där vi är idag, säger han.





För Sten Hellmark  
är jobbet som  
egenföretagande  
grönsaksodlare  
en livsstil.



## Tomatodling för trångbodda

Det går utmärkt att odla  
tomater på balkongen  
Tomater gillar sol, så  
söderläge är bäst.

Välj en busktomat, den får plats  
och ger bra skörd. Då slipper du  
dessutom plocka bort tjuvarna  
som växer i bladvecken.

Vänj plantorna långsamt vid  
utelivet. Ta ut dem någon  
timme i taget första dagarna.

Gamla hinkar eller stora svarta  
sopsäckar är bra och billiga  
odlingskärl. Gör ett hål i botten  
och ställ ner i en låda eller  
något där vattnet kan rinna ut.  
Kosta på dig näringsrik jord.

Skaka de gula blommorna  
när de kommer – det hjälper  
pollineringen. Vattna och tillför  
näring ofta för tomater är  
törstiga. Om ohyrn kommer –  
spruta bladen med såpvatten.

### Grönsaksgryta

1 kg paprika  
1 kg gul lök  
1 kg tomater  
1 squash  
1 aubergine  
3 klyftor vitlök  
3 msk olja  
3 msk Östra chilisås  
Salt, peppar  
persilja



Tomaterna behöver  
värme och ljus.





# Kloka företagare sparar extra

**Vissa år är skörden god, andra sämre. Egenföretagare behöver i högre grad än anställda hålla koll på sina inkomster och sin framtida pension.**

Att vara förutseende och lägga undan lite utsäde till nästa säsong, är en av förutsättningarna för att lyckas med det egna företaget. Då finns reserver för åren när skörden fryser inne.

Var alltså noga med att lägga undan en egen sparad slant varje år, inte minst för att kompensera för tjänstepensionen.

Företagare tjänar inte in till tjänstepensionen automatiskt, så som de flesta anställda gör.

Utöver det är företagares pension inte helt olik de anställdas. Grunden är densamma. Det gäller att tjäna pengar, ta ut lön och betala skatt. Annars blir det skralt.



Enskilda näringsidkare kan ha enskild firma, handelsbolag eller kommanditbolag. I aktiebolag kan du vara både ägare och anställd av bolaget. Företaget är en egen juridisk person.

- Dubbelt så många män som kvinnor har inkomst från eget företag.
  - Hos egenföretagare är skillnaderna i inkomst mellan könen mindre än hos anställda.
  - Företagare med enbart företagsinkomster har cirka en tredjedel lägre inkomst jämfört med anställda – cirka 18 600 kronor i månaden jämfört med 27 000.
  - De som har både anställning och eget företag tjänar sammanlagt mest av alla grupper.
- Källa: Pensionsmyndigheten



# Samla i ladorna så här

## Tjäna

Ta ut lön, för det är egenavgifter/sociala avgifter samt inkomstskatt som ger dig din allmänna pension. Vid en lön på 7,5 prisbasbelopp plus den allmänna pensionsavgiften, i praktiken blir det cirka 39 000 kr i månadslön före skatt år 2015, maximeras inbetalningen till allmänna pensionen. Ta också alltid ut minst 19 000 konor om året, det är gränsen för att tjäna in pensionsrätt. Du betalar väldigt lite skatt på motsvarande summa och pengarna går rätt ner i orange kuvertet.

## Skatta

Upp till 200 000 kronor per år i inkomst betalar enskilda näringsidkare väldigt lite skatt. Rabatten på egenavgifterna är då som mest 15 000 kronor per år. Att skjuta på skatteinbetalningen genom att lägga en del av inkomsterna i periodiseringsfonder kan då bli dyrt. Om du tjänar mer pengar när du sedan ska skatta fram det periodiserade, så riskerar du att betala mer skatt än du skulle ha gjort från början.

## Spara

Du har ingen tjänstepension, som anställda i kollektivanslutna företag har. På årslön upp 7,5 prisbasbelopp sätts cirka 4,5 procent av lönen av varje år för en anställd, mer om lönen är högre. Spara därför motsvarande summa till din pension. Avdragsrätten i pensionsförsäkringarna lever vidare för företagare och anställda utan tjänstepension. Du kan sätta av upp till 445 000 kronor på ett år (år 2015). Om din lön annars skulle överstiga gränsen för statlig skatt så kan den avdragsgilla pensionsförsäkringen göra att du slipper hög marginalskaft.

Men spara inte avdragsgillt om du inte tjänar över taket. Skatta istället för pengarna, så du får pension och socialt skyddsnät, och spara på annat sätt. Lär mer om på [sid 18, 23 och 26](#).

## Jobba

Är du enskild näringsidkare får du sänkta egenavgifter – 10,21 procent istället för 28,97 procent – om du tar ut hela allmänna pensionen under hela inkomståret och jobbar samtidigt. Överstiger inkomsterna gränsen för statlig skatt så kan du sänka skatten med periodiseringsfonder. Se bara till att ha pengar när skatten ska betalas längre fram. Kom också ihåg att du tappar rätten till a-kassa när du tar ut pensionen.

## Säkra

Är du gift, så se till att ditt pensionssparande är enskild egendom via till exempel äktenskapsförord. Annars får din make eller maka rätt till halva ditt pensionssparande vid en eventuell skilsmässa.

## Ombilda

Har du högre inkomster, ombilda firman till aktiebolag. Ta hjälp av en duktig rådgivare. Här är några hållpunkter: Ta ut lön så du får maximal allmän pension, cirka 39 000 kronor i månaden år 2015. Om du sparar avdragsgillt i pensionsförsäkring kan du sänka marginalskaften om du når över gränsen för statlig- och värnskaft.

Du kan ta ut pengar i form av aktieutdelningar som upp till vissa belopp beskattas relativt lågt.

Direkt pension är pensionssparande i aktiebolag som kan vara bra för vissa företagare.













Jobbar i trädgården,  
målar och reser gör  
Anna Struwe som  
trivs med livet som  
pensionär.





Vilken trädgård blev din? Förhoppningsvis en som du har bestämt rätt mycket själv över och som du kan fortsätta utveckla.

# ”Naturen är lycka för mig”

**Livet blir inte alltid som man tror. För Anna Struwe ställde en arbetsskada – och ovanpå det skilsmässa – det mesta på huvudet. Men nu lever hon ett gott liv som pensionär ändå.**

– Häromkvällen var jag vid en sjö en bit härifrån och såg en havsörn. Jag trodde faktiskt inte att de fanns i det området, säger hon pekar ut över nejden.

Fåglar är ett av hennes stora intressen, liksom att måla. Vackra, skira akvareller och torrpastell, gärna med naturmotiv. Och så påtar hon i trädgården och reser.

– Var nyfiken, så länge jag är det så mår jag bra. Det är bättre att lära sig nya saker och se framåt. Inte vara ledsen över det som blev fel, konstaterar hon.

För hennes del var det inte ålderspensioneringen som blev den stora förändringen i livet. Den kom istället när hon skadade ryggen på jobbet och tvingades sluta arbeta. Vid 58 år blev hon förtidspensionerad och i samma veva gick hon och hennes man isär. Då var det bara att

sätta sig ner och tänka nytt. Ekonomin klarade sig, trots allt.

– Jag fick livränta och det gjorde att jag hade ungefär lika mycket pengar som när jag arbetade. Sedan är jag ekonomisk av mig. Jag har alltid sparat en slant varje månad. Det har jag glädje av nu.

– Min privata pensionsförsäkring tar jag ut på fem år, och jag har en del som är livsvarig. Så jag behöver inte vända på varje krona om jag ska köpa något som kostar extra.

För henne är lycka att sitta med fågelkikaren och spana på koltrastar och sånglärka en vårdag när björkarna börjar skifta i grönt. Eller ta krattan och fylla skottkärran på stugtomten med gula lönnlöv på hösten. Vintern, däremot, ger hon inte mycket för längre.

– Förr i tiden gillade jag att åka skidor. Men nu är vintern mest besvärlig. Jag har svårt att gå och det är en sorg. Men jag fokuserar på det jag faktiskt kan göra istället.

Hennes tips till andra som ska gå i pension är att försöka vara skuldfri. Lån med räntor och avbetalningar tär. Själv har hon inga lån och det är frihet.



## När vintern nalkas

- Gräv upp landen så slipper du en hel del ogräsrens till våren.
- Samla frön från sommarblommorna.
- Kratta inte bort alla löv. Låt dem ligga kvar och ge näring och värme.
- Plantera nya lökar.
- Fyll komposten så kan den jobba under vintern också.
- Ställ in ömtåliga plantor i värmen.
- Klipp ner pelargonerna. Förvara dem svalt, så blommar de nästa år igen.
- Olja in redskapen och ställ dem torrt.
- Lämna lite äpplen och frön till fåglarna.
- Njut – trädgården är vacker på hösten och vintern också.
- Läs trädgårdsböcker och planera för nästa säsong.





# Höststäda inför arbetslivets slut

När det närmar sig pension finns en del att göra. Skörda det mogna, kompostera en del, sätta nya lökar men också rensa bort det som vissnat.

- Anmäl till Pensionsmyndigheten när du vill ha din allmänna pension. Förvaltarna av tjänstepensionen och det privata pensionssparandet kontakter i allmänhet dig när pengarna kan börja betalas ut.
- Olika uttagstidpunkter och uttagsperioder påverkar storleken på pension. Sök det bästa alternativet för dig på Minpension.se. Du kan ta ut allmänna pensionen från 61 år och har rätt att vänta så länge du vill. Gör du inget aktivt val själv så börjar de flesta tjänstepensionerna att betalas ut vid 65 år, men du kan ta ut dem redan från 55 år. Detsamma gäller den privata pensionsförsäkringen, om det inte är bestämt annat i ditt pensionsbrev.
- Du kan tjäna på att skjuta på pensionsuttaget efter 65 år. Samma år som du fyller 66 år sänks din skatt på pensionsinkomster. Ju längre du väntar med uttaget, desto mer får du dessutom ut per månad i pension, eftersom pensionen ska fördelas på färre år och månader.
- Tar du ut pensionen och jobbar vidare samtidigt, så fortsätter du att tjäna in till pensionen. Du tjänar extra bra när du fyllt 66 år, för då blir skatten väldigt låg. Men du förlorar rätten till a-kassa om du tar ut pensionen och jobbar före 65 år. Efter 65 år har du ändå ingen rätt till a-kassa.
- Vill du placera om pensionspengarna? Även om du går i pension så ska din pension fortsätta att ge avkastning i ett antal år. Då kan det vara klokt att se över hur pensionskapitalet är placerat. Är risken lagom hög? Har du exempelvis premiepensionen placerad i fonder och vill ha en säkrare placering, så kan du flytta pengarna till en traditionell försäkring istället.
- Se över testamente, försäkringar och liknande. Många har skydd kopplade till sin pension, för att hjälpa efterlevande. Kan du ta bort dem så får du högre pension.
- Behåll ett sparkapital istället för att amortera av hela bolånet. Det kan vara kärt om du behöver låna men har låg pension. Seniorlån är en variant men de kan vara dyra.
- Bli inte besviken över att allmänna pensionen inte hänger med i löntagarnas inkomstutveckling – det är inbyggt i systemet.

Får du låg pension kan du ansöka om bostadstillägg till pensionärer. Det kan röra sig om tusenlappar i månaden, skattefritt. Du kan få tillägget om du bor i hyrd bostad, äldreboende, bostadsrätt, eget hus eller annat boende och även om du har pengar på banken. Men du ska vara över 65 år och ta ut hela din pension, inklusive premiepension. Även du med utländsk pension kan ansöka. En tumregel är att ensamstående och med lägre månadsinkomst än 13 000 kronor efter skatt och gifta/sambor med inkomst på 9 000 kronor efter skatt kan få bostadstillägg. Läs mer på [pensionsmyndigheten.se](https://pensionsmyndigheten.se).











## Vad har odling och pensioner gemensamt? Mycket!

Jorden, vattnet och solen är basen i trädgården. Sedan varierar skörden beroende på hur mycket du vill påta i jorden. Ibland låter du naturen ta över och det kan gå utmärkt det också.

På samma sätt fungerar pensionen. Inkomstpension, premiepension och tjänstpension är grunden. De ger en stabil gräsplätt att stå på.

Vill du dessutom plantera äppelträd, sätta potatis och driva upp dahlior – spara själv, välja fonder, se över avgifterna och så vidare – så gör du det. Då kan trädgården bli frodigare, det vill säga pensionen ökar.

Alla kan göra något och det är aldrig för sent att börja odla. Bestäm först vilken drömträdgård som är din. Hur vill du att ditt liv som pensionär ska bli?



**Ekonomijournalist Anna Björe**  
*"Godaste vinteräpplet är Ingrid Marie"*



**Pensionsekonom Kristina Kamp**  
*"Svampskogen på hösten är härlig"*



**Fotograf Per Groth**  
*"Syrener är sommar för mig"*



**Grafisk formgivare Anna Bergström**  
*"Jag skördar min egen sparris"*